

SVETISLAV BASARA

Andrićeva lestvica užasa

gotski roman

■ Laguna ■

Copyright © 2016, Svetislav Basara
Copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Nikada nećemo uspeti da srušimo sve ako ne srušimo i ruševine, a jedini način da to uradimo jeste da ruševine upotrebimo za izgradnju novih građevina.

Alfred Jarry

U gluvo doba, kasno iza ponoći, devojka koja je vodila kuću zatekla je Andrića kako sam, gologlav i bos, stoji na uzanom dvorišnom balkonu i zureći u mrak ponavlja jednu istu rečenicu: „To je strašno! Užasno je.“

Predrag Palavestra, „Andrićeva maska“

SADRŽAJ

Andrićev venac	9
Snežana i sedam patuljaka	121
Yugonostalgia	185
Sestra Agnes od Križa	239
<i>O piscu.</i>	275

ANDRIĆEV VENAC

Auto-put Beograd–Zagreb u stvari je *široki put koji vodi u propast*, oduvek sam to znao, a upravo sam tim putem zorom osmog decembra 2009. krenuo u Zagreb po zadatku da se sutradan smrtno dosađujem na književnoj večeri koju mi je u okviru Dana srpske kulture – a povodom nedavno mi na silu boga udeljene Ninove nagrade – predusretljivo upriličilo Srpsko kulturno društvo Prosvjeta. Uprkos rđavom iskustvu sa književnim nagradama, Ninovoj sam se bio obradovao, a nekoliko dana pred polazak, u granicama svojih mogućnosti, obradovao sam se i predstojećem putovanju u Zagreb, koje će me, bar mi se činilo, prenuti iz čamotinje, ali onoga trenutka kada sam krenuo u pohod, depresija se stostruko pojačala. Jedva da sam prešao dva-tri kilometra, a već sam pomišljao da se vratim i sigurno bih se vratio, samo da me u početku nije mrzelo da se isključujem sa auto-puta i da tumarajući po selima utonulim u maglu tražim uključenje za suprotni pravac, a isto tako sam znao da će se, u slučaju da skupim snagu i da se vratim, uninije još više pojačati zbog

poražavajućeg saznanja da u opštoj klonulosti tela i duha više nisam u stanju da savladam rastojanje od tričavih četiristo kilometara – ja, koji sam do pre samo nekoliko godina bez pô muke savladavao stotine, pa i hiljade kilometara u jednom danu. Zakotrljao sam se, pomislih, kao grudva niz strminu i sada ću se kotrljati dok ne potrošim raspoloživu kinetičku energiju, ali ubrzo mi sinu kontrapomisao, puče mi naprosto pred očima da ja ne raspoložem nikakvom kinetičkom energijom i da u najboljem slučaju imam nešto malo statičke, pod uslovom da takva energija uopšte postoji, pa stisnuvši petlju, pritisnuh kočnicu, usporih i kod benzinske pumpe Zmaj, *siđoh* – ako se danas sme tako reći – sa auto-puta i uhodanom se maršrutom uputih ka prebivalištu mog starog druga, Stojkovića, koji je svojevremeno, u strogoj diskreciji, bio prijatelj Ive Andrića, a obostrana diskrecija dugogodišnjem je iskrenom prijateljstvu dvaju džentlmena bila, kako se u diplomatiji kaže, sine qua non, jer se u srpskoj javnosti, ne sasvim bez osnova, smatralo, a Andriću odgovaralo da se tako smatra, da veliki pisac nema prijatelja i da, de facto, ni on nikome nije prijatelj, niti mu pada na pamet da to bude, što nije bilo daleko od istine, tako sam čuo, za tačnost informacija ne odgovaram.

Kad sam već pomislio na Andrića, pomislih, krčeći put kroz užase prigradskog naselja Tošin Bunar, nije zgoreg da pomislim i na Andrićevu opreznost i da na putovanje po neprijateljskoj teritoriji ne krećem bez konsultacija sa Stojkovićem, jednim od najboljih poznavalaca Andrića, Andrićevog dela (i Andrićeve opreznosti), koji će svakako znati da mi dâ dobar savet.

Ali kada sam se uz nadljudske napore probio kroz golgotu beogradskog saobraćajnog i svakog drugog kolapsa i stigao

do Stojkovićeveg prebivališta, umesto da me podrži u nameri da se povučem iz optičaja i da me odvraća od nekritičkog srljanja u Hrvatsku – što sam očekivao – Stojković me je ohrabrio u odluci da na dva dana izmaknem iz ralja Republike Srbije, ali da – pošto je decembarski dan kratak – na put ne žurim, da krenem sutra, jer ni Andrić nikada i nigde nije žurio, reče Stojković, da bi mi malo kasnije, dok smo ispijajući jutarnju kafu prelistavali dnevnu štampu – naročito Politiku – i kada smo se u razgovoru slučajno dotakli Andrića, sav indisponiran rekao:

Upamti, Kaloperoviću, još dva Politikina feljtona o Andriću i svršeno je s Andrićem.

Mora da se Politika opet nešto gadno prosrala o Andriću, pomislih posmatrajući Stojkovića kako, izobličen od gneva, po ko zna koji put gužva i na takozvane froncle cepa primerak *najstarijeg dnevnog lista na Balkanu*, kako se Politika reklamira u delirijumu svog staračkog ludila.

Jedne sam godine, u Gradskom arhivu u Minhenu, gde sam se obreo na studijskom proputovanju, reče Stojković ne prekidajući uništavanje primerka Politike – i dodade *iz čiste radoznalosti* – mesecima prelistavao i sporadično čitao požutele godišnjake Völkischer Beobachtera, gnusnog organa Nacionalsocijalističke radničke partije Nemačke, i na osnovu pročitanih tvrdim da je Völkischer Beobachter u poređenju sa Politikom ostao nedostižni uzor profesionalizma, pismenosti, skrupuloznosti i objektivnosti u informisanju. Nemoj me pogrešno shvatiti, reče potom Stojković, Völkischer Beobachter bio je odvratno nacističko glasilo, a njegova su pisarala, novinari i spoljni saradnici, po zadatku, bili degenerici, manijaci veličine i gonjenja drugih, bili su to

monstrumi pisane reči, izopačeni, zločinački umovi, listom homoseksualci, ali su, bez obzira na dubinu svoje izopačenosti, članke pisali na besprekornom nemačkom jeziku i o svojoj monstruznosti izveštavali objektivno i nepristrasno, bez ikakvog laganja, prenemaganja i ulepšavanja, a izdavač, NSRP, to đubre je uredno štampao na finom papiru, u besprekornom prelomu, bez ijednog tipfelera, za razliku od Politike u kojoj osim tipfelera jedva da ima ičeg drugog i koja je, u stvari, sama po sebi – kao pojam i fenomen – jedna ogromna štamparska greška, možda i najveća u istoriji štamparstva i štamparskih grešaka.

Kao biće apsolutne slobode – nastavi Stojković jutarnji solilokvij – čovek može posrnuti i pasti toliko nisko da postane nacista, može, dodade, spasti i niže, nije nacizam dno dna, nije on ono najgore, samo čekaj, ali čovek, ma kako nisko pao, čak i kao nacista, ili nešto još gore, ne mora nužno biti lažov i čak i kao nacista može sačuvati bar malo smisla za humor i estetiku, što uopšte nije slučaj sa urednicima, novinarima i spoljnim saradnicima Politike koji su, poput novinara, urednika i spoljnih saradnika ozloglašenog Völkischer Beobachtera, listom degenerici, zločinački umovi, manijaci, homoseksualci (u novije vreme i biseksualci), monstrumi provincijskog žurnalizma obuzeti kolektivnom manijom laganja, iskrivljavanja činjenica i proganjanja nedužnih, samo što, za razliku od novinara Völkischer Beobachtera, novinari Politike o svojim monstruoznostima i monstruoznim poduhvatima ne pišu objektivno i nepristrasno, nego svoje genetske greške u pisanju (i svemu drugom) zabašuruju, ulepšavaju i kite urođeničkim ogledalcima, đinđuvama, liderskim srcima, vašarskim čipkicama i mašnicama i na kraju sve to uvijaju u ukrasni roto-papir, premazuju marcipanom

masnih laži i zalivaju špinovanim šećerom licemerja, tako da Politikine štamparske greške u očima nedužnih žrtava poprimaju izgled objektivnosti, istinoljubivosti i dobronamernosti. Sigurno si čitao, reče potom Stojković, nešto smirenijim tonom, o esesovcima, zapovednicima logora smrti, koji su u neposrednoj blizini gasnih komora slušali muziku Vagnera i ostalih nemačkih muzikanata iz XIX veka, a i šire, koji su, pošteno govoreći, bili istinski očevi nacizma, samo se o tome u Nemačkoj ćuti. Čak su i esesovci, reče Stojković, jednom nogom stajali na tlu kulture i muzičke polifonije, a drugom u džungli evropskog divljaštva i nordijskih tam-tam ritmova, koji će tek sa docnijim usponom rok muzike, čudovišnog projekta nacističkog tajnog društva Ahnenerbe, doživeti pravi procvat. Krepuskularna, međutim, stvorenja okupljena oko Politike i njenih dopisništava, doušništava, ispostava i trafika obema nogama, kao ukopana, stoje na terenu misaone, zvučne, mentalne, nacionalne i svake druge, od strane države izdašno subvencionisane kakofonije, i (sumnjivu) činjenicu da ne učestvuju* – bar ne organizovano i bar ne javno – u masovnim pogubljenjima nedužnih ljudi – što im, dometnu Stojković, nije ni nuđeno kao opcija, veliko je pitanje šta bi bilo da jeste – koriste da decenijama, potpuno neometano i nekažnjeno, zaboravom prekrivaju, a kad se – po naređenju *odozgo* – sete i pomenu, sadistički mrcvare Gavriila Stefanovića Venclovića, Lazu Kostića, Momčila Nastasijevića, Disa, Branu Petronijevića, Andrića i tako dalje, a da istovremeno u zvezde kuju i do nebesa uzdižu patološke i kriminalne tipove iz, kako se kaže, reče Stojković, svih oblasti navodno

* Da li baš ne učestvuju, zapitah se na tom mestu, ali nemadoh prostora, a možda ni snage, da pomisao ubacim u tekst, a ni obraza da prekinem Stojkovića, koji nije voleo da biva prekidan dok govori.

kulturnog i javnog života, sramne kolaboracioniste i saučesnike u zajedničkom zločinačkom poduhvatu redakcije Politike i Vlade Republike Srbije za pretvaranje građana Srbije u koloniju višećelijskih paramecijuma i ameba.

Već duže od pet decenija, reče Stojković, nakon što je Politikin leš u stadijumu totalne iscepanosti bacio u očišćujući oganj kamina, svake bogovetene godine iznova čitam Andrića, počnem od Ex Ponta, završim sa Znakovima pored puta, i sa užasavanjem primećujem da je Andrić iz godine u godinu sve manje Andrić, a sve više Politikina krpna lutka, voštana figura, marioneta kojom iza redakcijskih kulisa upravljaju izbezumljeni Politikini urednici – čije, opet, konce povlače operativci tajne policije – marioneta koja s Andrićem onakvim kakvog ga pamtim, a pamtim ga dobro jer sam imao čast da ga dobro poznajem i da povremeno sa njim odlazim u duge šetnje, nema nikakve veze i ne samo da nema veze, nego na njega i ne liči.

Ne znam da li si mi već pričao, reče potom Stojković – ili ćeš mi tek ispričati – da su grafike i ulja na platnu našeg pokojnog druga, Baletića, izloženi razornim pogledima idiota koji su ih po jeftine pare kupovali na rasprodajama umetnina, s vremenom sve više dobijali na tržišnoj, a sve više gubili na umetničkoj vrednosti, ali mogu ti reći, reče Stojković, da se ista stvar dogodila Andrićevim romanima i pripovetkama, Andrićevi eseji su – zahvaljujući tome što ih niko ne čita – nešto bolje prošli. Kad već pomenuh Baletića, takođe reče Stojković, setih se još jednog našeg druga, takođe slikara, Matića, koji je isto tako umro mlad – naprasno, kao Baletić – i ne mogadoh a da ne primetim, reče potom Stojković, da je drugovanje s tobom – iako ti, osim po sopstveni, ni po čiji život nisi opasan i uprkos tome što imaš jak alibi,

dugogodišnje prijateljstvo sa mnom koji sam takođe slikar (koji je *iz pristojnosti* odavno prestao da slika, dometnu Stojković), i to vrlo star slikar, toliko star da to već prelazi granice dobrog ukusa – da je drugovanje s tobom, rekoh, pa se izgubih u digresiji, jedan od ključnih preduslova za preranu smrt likovnih umetnika.

Vi, Kaloperovići, reče potom Stojković, šeret, svoju dugovečnost temeljite na kratkovečnosti vaših rođaka, poznanika i prijatelja – tu Stojković zastade, pa napravi aluziju na dugovečnost Kaloperovića, dugotrajnost Kaloperovića nameštaja i Kaloperovića aparata za domaćinstvo i reče – vama, Kaloperovićima, kutija šibica potraje najmanje dvadeset godina – da bi potom napravio aluziju i na poslovični tvrđičluk Kaloperovića rekavši da je za nas, Kaloperoviće, pregorevanje sijalice kosmička katastrofa ravna eksploziji supernove, što je, istini za volju – šibicâ, a delimično i sijalica što se tiče – bilo tačno, ali je isto tako bilo tačno da, kada je dugovečnost u pitanju, Stojković ni za stopu nije uzmicao Kaloperovićima, pogotovo ne meni koji se do dugovečnosti nisam ni vinuo – niti ću se, kako stvari stoje, vinuti – naprotiv, neprestano nas je preticao takoreći u svemu, a pogotovo u dugotrajnosti stvari jer su se u Stojkovićevom prebivalištu mogli pronaći komadi nameštaja stari i po nekoliko stotina godina, što u Kaloperovića staništima nije bio slučaj, malo šale nikada nije na odmet, pomislih.

Stojković je, pomislih potom, oduvek bio ili sardonično posprdan ili smrtno ozbiljan, nije tu bilo sredine, vreme je koristio – do maksimuma, do poslednje stotinke sekunde – ili na smrtno ozbiljne razgovore ili je dizao ruke od svega i pretvarao se u *gubilište vremena*, kako je ponekad voleo da misli o sebi.

Tendenciozno *približavanje* Andrića takozvanoj širokoj čitačkoj publici, reče Stojković, ponovo smrtno ozbiljan – u čemu je prednjačila i još uvek prednjači Politika – beskonačno je udaljilo Andrića od Andrića u nekadašnjem značenju te reči, a nekontrolisano, stihijsko, protivprirodno, u izvesnom smislu i protivpravno čitanje Andrića iz najnižih pobuda upropaštavalo je i, spočetka neprimetno, potom sve vidljivije, obesmišljavalo i razvodnjavalo Andrićevu prozu da bi je na kraju srozalo na zastrašujuće nizak, masi prihvatljiv nivo. U pravu si bio, rekao je Stojković, kada si rekao (ili kad budeš rekao) da masovna gledanost Baletićevih slika nije oduhovila – niti je mogla oduhoviti – idiote i propalice koji su ih, samo zato što su ta platna posle Baletićeve smrti ušla u veliku modu, masovno kupovali i, kad su već dali tolike pare, svakodnevno ih, da bi im se investicija *isplatila*, netremice gledali po najmanje tri sata, nego je samom izloženošću idiotskim pogledima Baletićeva duhovnost srozana u blato. Sličnu, možda i goru sudbinu doživeli su Andrićevi romani, a naročito bestseller Na Drini ćuprija. Andriću je, nastavi Stojković, sav indisponiran, Nobelova nagrada produžila biološki život, to je činjenica – beogradska čaršija je krajem pedesetih godina uveliko radila na njegovom skraćivanju – ali je istovremeno drastično skratila vreme poluraspada njegove proze. Siguran sam, rekao je Stojković, da bi mi Andrić rekao da sam u pravu, štaviše, mogao bih se zakleti da mi je, jednom davno, dok smo šetali Kalemegdanom, onako izokola, uvijeno, kako je to samo on umeo, sve to manje-više otvoreno i rekao, ali mi je, oprezan kakav je bio, odmah rekao da o tome nikome ne govorim, a ako nekada i progovorim, da to bude najmanje četrdeset godina posle njegove smrti.